O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI ICHKI ISHLAR VAZIRLIGI AKADEMIYASI

HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI FAOLIYATI KURSANTI
JUMAYEV LAZIZBEK
HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI KAFEDRASI O’QITUVCHISI
VOXOBJONOV DILMUROD

PROFILAKTIKA INSPEKTORINING “JINOYAT O’CHOQLARI” HISOBLANGAN JOYLARDA PROFILAKTIKA CHORA-TADBIRLARNI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya: *Mazkur ilmiy ishda profilaktika inspektorining jinoyat o‘choqlari sifatida e’tirof etiladigan hududlarda profilaktik chora-tadbirlarni tashkil etish va ularni takomillashtirish masalalari har tomonlama tahlil qilingan. Tadqiqotda kriminogen vaziyati og‘ir bo‘lgan hududlarni aniqlash mezonlari, jinoyatchilikning kelib chiqishiga sabab bo‘layotgan ijtimoiy, iqtisodiy va psixologik omillar chuqur o‘rganilgan. Shuningdek, ushbu hududlarda profilaktika inspektorining faoliyati samaradorligini oshirish, aholining huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish, huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olishga qaratilgan tizimli yondashuvlar yoritilgan.*

Ishda profilaktika inspektorining fuqarolar, mahalla institutlari va boshqa hamkor tashkilotlar bilan o‘zaro aloqalarini mustahkamlash,

zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish, xavf guruhiga kiruvchi shaxslar bilan individual ishlash uslublarini takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shu bilan birga, jinoyat o'choqlarida monitoring va tahlil ishlarini olib borish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: *profilaktika inspektori, jinoyat o'choqlari, huquqbuzarliklarning oldini olish, profilaktik chora-tadbirlar, jinoyatchilik sabablari, kriminogen vaziyat, hududiy xavfsizlik, aholi bilan hamkorlik, individual profilaktika, axborot texnologiyalari, huquqni muhofaza qilish organlari.*

Hozirgi kunda jamiyatda huquqbuzarliklar va jinoyatchilikka qarshi kurashishda profilaktika faoliyatining o'rni beqiyosdir. Ayniqsa, jinoyat o'choqlari sifatida shakllanib qolgan hududlarda profilaktika inspektorlarining samarali faoliyati jinoyatchilikni kamaytirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu hududlarda sodir etilayotgan huquqbuzarliklarning ko'pligi ularni chuqur tahlil qilish, sabab va sharoitlarini aniqlash hamda tizimli choralar ko'rishni talab etadi.

Shu nuqtai nazardan, profilaktika inspektorining jinoyat o'choqlarida olib borayotgan faoliyatini takomillashtirish, zamonaviy yondashuvlarni joriy etish va ilg'or xorijiy tajribalardan foydalanish dolzarb masala hisoblanadi.

Profilaktika inspektori – ichki ishlar organlarining mansabdor shaxsi bo'lib, ma'lum hududda huquqbuzarliklar profilaktikasini amalga oshiradi, jinoyatlarning oldini olish, ularning sabab va sharoitlarini aniqlash hamda bartaraf etish choralarini ko'rishga vakolatli shaxs hisoblanadi.

Jinoyat o'choqlari – muayyan hudud yoki joy bo'lib, unda jinoyatchilik darajasi yuqori, huquqbuzarliklar muntazam sodir etiladigan va kriminogen vaziyat og'ir bo'lgan hududlar tushuniladi.

Huquqbuzarliklarning oldini olish (profilaktika) – huquqbuzarlik sodir etilishidan oldin uning sabab va sharoitlarini aniqlash, ularni bartaraf etish hamda shaxslarni qonunga xilof xatti-harakatlardan tiyishga qaratilgan huquqiy, tashkiliy va ijtimoiy chora-tadbirlar tizimi.

Profilaktik chora-tadbirlar – huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan umumiy, maxsus va individual tadbirlar majmui bo‘lib, ular orqali jinoyatchilikka qarshi tizimli kurash olib boriladi.

Jinoyatchilik sabablari – jinoyat sodir etilishiga olib keluvchi ijtimoiy, iqtisodiy, psixologik va boshqa omillar yig‘indisi bo‘lib, ular huquqbuzarlikning kelib chiqishiga zamin yaratadi.

Kriminogen vaziyat – muayyan hududda jinoyatchilik darajasi, uning holati, tuzilishi va dinamikasini ifodalovchi ijtimoiy-huquqiy holat bo‘lib, u jinoyat sodir etilish ehtimolini belgilaydi.

Hududiy xavfsizlik – ma’lum hududda fuqarolarning hayoti, sog‘ligi, mol-mulki va jamoat tartibining huquqiy himoyalanganlik darajasi hamda barqarorligini ifodalovchi tushuncha.

Aholi bilan hamkorlik – huquqni muhofaza qiluvchi organlar va fuqarolar o‘rtasidagi o‘zaro ishonch, axborot almashinuvi va birgalikdagi faoliyatga asoslangan hamkorlik shakli bo‘lib, profilaktika samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Individual profilaktika – huquqbuzarlik sodir etishga moyil yoki ilgari huquqbuzarlik sodir etgan shaxslar bilan yakka tartibda olib boriladigan tarbiyaviy, huquqiy va ijtimoiy ta’sir choralaridir.

Axborot texnologiyalari – huquqbuzarliklar profilaktikasida qo‘llaniladigan zamonaviy texnik va dasturiy vositalar majmui (videokuzatuv tizimlari, ma’lumotlar bazasi, raqamli monitoring tizimlari) bo‘lib, ular nazorat va tahlil samaradorligini oshiradi.

Huquqni muhofaza qilish organlari – qonun ustuvorligini ta’minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jinoyatchilikka qarshi

kurashish vakolatiga ega bo‘lgan davlat organlari tizimi (ichki ishlar organlari, prokuratura, sud va boshqalar).

Profilaktika inspektorlarining faoliyati bir qator normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Jumladan:

-O‘zbekiston Respublikasining “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni;

-“Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi Qonun;

-Prezident farmon va qarorlari;

-Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari.

Mazkur hujjatlar profilaktika inspektorining vakolatlari, vazifalari va javobgarligini belgilab beradi. Unga ko‘ra, profilaktika inspektori hududda huquqbuzarliklarning oldini olish, aholi bilan ishlash, jinoyatlarning sabab va sharoitlarini aniqlash hamda bartaraf etish choralarini ko‘rishga mas’ul hisoblanadi.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, jinoyatchilikka qarshi kurashishda repressiv choralar bilan bir qatorda profilaktik yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, jinoyat o‘choqlari sifatida shakllangan hududlarda manzilli va ilmiy asoslangan profilaktika usullaridan foydalanish yuqori samaradorlik beradi.

AQSh tajribasi - AQShda jinoyatchilikning oldini olishda **“Community Policing”** (jamiyat bilan hamkorlikdagi politsiya) modeli keng rivojlangan. Ushbu modelga ko‘ra:

-politsiya xodimlari hudud aholisi bilan doimiy muloqot o‘rnatadi;

-jinoyat sodir etilishi mumkin bo‘lgan joylar oldindan aniqlanadi;

-fuqarolar xavfsizlikni ta’minlash jarayoniga faol jalb qilinadi.

Bundan tashqari, AQShda **“Problem-Oriented Policing (POP)”** yondashuvi qo‘llaniladi. Bu usulda jinoyatlarning ildiz sabablari chuqur tahlil qilinadi va har bir muammo uchun alohida strategiya ishlab chiqiladi. Masalan,

jinoyat ko‘p sodir etiladigan hududlarda yoritish tizimini yaxshilash, ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish orqali jinoyatchilik kamaytiriladi.

Buyuk Britaniya tajribasi - Buyuk Britaniyada jinoyat o‘choqlarini aniqlash va ularga qarshi kurashishda **“Hot Spots Policing”** (issiq nuqtalar usuli) samarali qo‘llaniladi. Bu yondashuv quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

-jinoyatlar eng ko‘p sodir etiladigan hududlarni statistik tahlil qilish;

-aynan shu hududlarda patrul xizmatini kuchaytirish;

-tezkor choralar orqali jinoyatchilikni qisqa muddatda kamaytirish.

Shuningdek, Buyuk Britaniyada **CCTV (videokuzatuv)** tizimlari juda keng rivojlangan bo‘lib, ular jinoyatlarni nafaqat fosh etishda, balki oldini olishda ham muhim rol o‘ynaydi.

Germaniya tajribasi - Germaniyada profilaktika faoliyati ijtimoiy yo‘naltirilganligi bilan ajralib turadi. Bu yerda:

-jinoyatchilikka moyil shaxslar bilan psixologik va ijtimoiy ishlar olib boriladi;

-yoshlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish uchun ta’lim muassasalari bilan hamkorlik yo‘lga qo‘yilgan;

-mahalliy hokimiyat organlari va politsiya o‘rtasida uzviy hamkorlik mavjud.

Germaniyada profilaktika faqat politsiya vazifasi emas, balki butun jamiyatning umumiy vazifasi sifatida qaraladi.

Yaponiya tajribasi - Yaponiyada jinoyatchilik darajasi past bo‘lishining asosiy omillaridan biri bu **“Koban” tizimi** hisoblanadi. Ushbu tizim quyidagi xususiyatlarga ega:

-har bir mahallada kichik politsiya punktlari tashkil etilgan;

-politsiya xodimlari aholining kundalik hayotidan xabardor bo‘lib boradi;

-fuqarolar bilan ishonchli aloqalar o‘rnatiladi.

Natijada, jinoyatlar sodir etilishidan oldin aniqlanadi va oldi olinadi.

Singapur tajribasi - Singapur dunyodagi eng xavfsiz davlatlardan biri hisoblanadi. Bu yerda:

-qat'iy qonunchilik va uning so'zsiz ijrosi ta'minlangan;

-zamonaviy texnologiyalar (sun'iy intellekt, kuzatuv tizimlari) keng qo'llaniladi;

-profilaktika ishlari aholining yuqori huquqiy madaniyati bilan uyg'unlashgan.

Ayniqsa, "Smart Nation" konsepsiyasi doirasida jinoyat o'choqlari real vaqt rejimida monitoring qilinadi.

Janubiy Koreya tajribasi - Janubiy Koreyada jinoyatchilikka qarshi kurashishda raqamli texnologiyalar va "aqlli shahar" tizimlari muhim o'rin tutadi. Jumladan:

-jinoyat sodir etilishi ehtimoli yuqori hududlar sun'iy intellekt orqali prognoz qilinadi;

-tungi vaqtda xavfli hududlarda avtomatik signalizatsiya tizimlari ishlaydi;

-ayollar va bolalar xavfsizligi uchun maxsus mobil ilovalar joriy etilgan.

Yuqoridagi tajribalar shuni ko'rsatadiki, jinoyat o'choqlarida profilaktika samaradorligini oshirish uchun quyidagi omillar muhim:

1) aholi bilan yaqin hamkorlikni yo'lga qo'yish;
2) jinoyatchilikni ilmiy va statistik asosda tahlil qilish;
3) zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanish;
4) individual profilaktika choralarini kuchaytirish;
5) davlat organlari va jamiyat o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash.

Mazkur ilg'or tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish orqali profilaktika inspektorlarining faoliyatini yanada samarali tashkil etish mumkin.

Mazkur ilmiy tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, profilaktika inspektorining jinoyat o'choqlari hisoblangan hududlarda faoliyatini samarali

tashkil etish jinoyatchilikni kamaytirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Jinoyat o‘choqlari mavjud hududlarda huquqbuzarliklarning kelib chiqish sabablari va sharoitlarini chuqur tahlil qilish, ularni bartaraf etishga qaratilgan kompleks va tizimli yondashuvni joriy etish zarur.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, profilaktika inspektorining faoliyat samaradorligi ko‘p jihatdan uning aholi bilan hamkorlik darajasi, individual profilaktika choralarini qo‘llash ko‘lami hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishiga bog‘liq. Shu bilan birga, kriminogen vaziyatni doimiy monitoring qilish, xavf guruhiga kiruvchi shaxslar bilan manzilli ishlash va hududiy muammolarni tezkor hal etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Chet el tajribasi tahlili shuni ko‘rsatdiki, rivojlangan davlatlarda jinoyatchilikka qarshi kurashishda profilaktika ustuvor yo‘nalish sifatida qaraladi. Xususan, aholi bilan hamkorlik (community policing), “issiq nuqtalar” usuli, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektdan foydalanish kabi yondashuvlar yuqori samaradorlikka ega. Ushbu tajribalarni milliy amaliyotga moslashtirish profilaktika tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2014.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2016.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining huquqbuzarliklar profilaktikasiga oid farmon va qarorlari.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining profilaktika faoliyatiga oid qarorlari.
5. Kriminologiya: Darslik / Oliy o‘quv yurtlari uchun. – Toshkent, 2020.

6. Huquqbuzarliklar profilaktikasi asoslari: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2021.

7. Ronald V. Clarke. *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. – New York, 2010.

8. Herman Goldstein. *Problem-Oriented Policing*. – Philadelphia, 1990.

9. David H. Bayley. *Police for the Future*. – Oxford University Press, 1994.

10. UNODC (Birlashgan Millatlar Tashkilotining Giyohvandlik va jinoyatchilik bo‘yicha boshqarmasi) hisobotlari.

11. World Bank. *Crime and Violence Prevention Reports*. – 2018–2023.

12. OECD. *Urban Safety and Crime Prevention Studies*. – 2019.